

Woordkennis in voortgezet onderwijs vaak nog onvoldoende

GeSiWo spoort lacunes in woordenschat-beheersing op

Op veel scholen voor voortgezet onderwijs wordt de woordenschat van leerlingen in het brugjaar gemeten, zodat men kan beslissen of extra woordenschatlessen nodig zijn. Op basis van de scores op de Gedifferentieerde Signaaltoets Woordenschat (GeSiWo) kunnen dergelijke woordenschatlessen gericht worden op hiaten in de woordkennis van de leerling.

Lezen is voor leerlingen in het voortgezet onderwijs een belangrijke vaardigheid. Zonder een goede leesvaardigheid kunnen leerlingen de inhoud van schoolboekteksten niet begrijpen en is het voor hen lastig om de instructietaal in opdrachten correct te interpreteren. Om een tekst te kunnen begrijpen is bovendien een goede beheersing van de woordenschat nodig. Zonder kennis van de betekenis van het merendeel van de woorden, lukt het een leerling niet om een goed beeld te krijgen van de inhoud van een tekst. Natuurlijk is er verschil tussen het aantal woorden dat leerlingen binnen de basisberoepsgerichte leerweg moeten kennen en de grootte van de woordenschat die een havo/vwo-leerling moet beheersen. Er is echter weinig verschil in het soort woorden dat leerlingen in verschillende schooltypen moeten kennen. Binnen de context van het onderwijs moet alle leerlingen schooltaalwoorden kennen om teksten te kunnen lezen of ze nu deelnemen aan het vmbo of het vwo.

Woordenschat

Omdat woordenschatbeheersing zo'n belangrijke aspect is van schoolse taalvaardigheid, zijn er heel wat materialen op de markt om in studiehulpuren en mentorlessen te werken aan

uitbreiding van de woordenschat van de leerlingen. Ook zijn er toetsen op de markt, zoals de *Woordenschattoets* (Aarnoutse 1993) en de *Woordenschattoets voor de brugklas* (Hacquebord 1998) waarmee kan worden nagegaan hoe het gesteld is met de woordenschat van leerlingen. De score op deze toetsen geeft aan of de beheersing van de woordenschat van een leerling voldoende is om in het voortgezet onderwijs te kunnen slagen. Om gericht hulp te kunnen bieden aan leerlingen met een onvoldoende woordenschatbeheersing is het van belang te weten welk soort woorden een leerling niet of onvoldoende kent. Als een leerling moeite heeft met specifieke vaktaalwoorden, zoals *weerstand*, *populatie* of *fotosynthese* dan zal dit blijken als de leerling deze woorden in een toets of in een tekst tegenkomt. Om problemen met de beheersing van vakspecifieke woorden op te lossen moet de docent natuurkunde, aardrijkskunde en biologie het begrip van deze woorden vullen door uitleg te geven en vakinhoudelijke kennis aan te reiken. Een slechte beheersing van instructiewoorden, zoals *motiveren*, *samenvatten* en *aangeven* of algemene schooltaalwoorden als *ontwikkeling*, *factoren* en *onderscheiden* zal echter bij alle vakken een struikelblok zijn. Deze woorden kunnen in iedere schoolboektekst of toets voorkomen en dus bij alle vakken problemen opleveren. Extra uitleg van de vakdocent zal in dit geval niet helpen. De leerlingen moeten deze woorden leren begrijpen door er mee te oefenen, door te ervaren wat er van hen verwacht wordt als ze deze woorden in een toets of een opdracht tegenkomen.

Categorieën woorden

Om te meten welk soort woorden leerlingen in de brugklas kennen en vroegtijdig eventuele hiaten in woordkennis op te sporen, is de GeSiWo (Hazes 2001) ontwikkeld. De GeSiWo (Gedifferentieerde Signaaltoets Woordenschat) is een bewerking van de *Woordenschattoets voor de brugklas* (Hacquebord 1998) en biedt de docent de mogelijkheid het algemeen niveau van woordenschatbeheersing te meten. Daarbij kan met de toets in kaart worden gebracht welk soort woorden de leerling onvoldoende beheerst. De woordenschat die in de toets bevraagd wordt, bestaat uit zeven categorieën woorden (zie tabel 1). Over iedere categorie zijn er minimaal zeven vragen in de GeSiWo.

Categorie	Voorbeeld	Aantal vragen in de GeSiWo
1 Hoogfrequente woorden	Mens, schoen, brengen	7
2 Specifieke alledaagse woorden	Ober, klomp, aanleveren	8
3 Instructiewoorden	Vervangen, verwerken, vaststellen	8
4 Algemene schooltaalwoorden	Invloed, eisen, ontwikkeling	9
5 Specifieke schooltaalwoorden	Concurreren, sporen, bevloeiing	8
6 Taalnuanceringen	Woedend, grinniken, stokoud	8
7 Signaalwoorden	Omstreeks, ten eerste, behalve	8

Tabel 1. Categorieën woorden van de GeSiWo.

In het onderwijs krijgen de verschillende categorieën woorden niet allemaal evenveel aandacht. De woorden uit categorie 1 en 2 worden bijvoorbeeld niet aangeboden en geoefend, omdat men die als bekend veronderstelt. Het onderwijs richt zich vooral op de woorden in de categorie 5 en 6. In het onderwijs Nederlands wordt als onderdeel van het curriculum wel gewerkt aan het leren herkennen en interpreteren van woorden in categorie 7, maar in andere lessen wordt door de meeste docenten niet gewezen op signaalwoorden in een tekst en wordt van deze woorden geen gebruik van gemaakt om leerlingen te leren hoe ze een schoolboektekst moeten lezen.

Gebruik van de GeSiWo

De GeSiWo bestaat uit 56 meerkeuzevragen. De leerlingen krijgen een woord in een zin aangeboden en moeten aangeven wat dat woord betekent. Ze kiezen steeds uit drie alternatieven en omcirkelen op hun antwoordblad het alternatief dat volgens hen het goede antwoord is. De docent kan de antwoorden makkelijk nakijken met behulp van een doorzichtig antwoordblad, dat op het blad van de leerling gelegd wordt. Op basis van het totaal aantal fouten kan een algemene uitspraak gedaan worden over de woordenschatbeheersing van de leerling. Het is echter ook mogelijk de antwoorden van de leerlingen nader te analyseren en de antwoorden in te vullen op een daarvoor ontworpen formulier of in te voeren in een eenvoudig computerbestand, dat berekent hoeveel fouten de leerling in iedere categorie woorden heeft gemaakt.

Interpretatie van scores

Als een leerling 49 of meer van de 56 vragen goed beantwoordt, betekent dat dat zijn woordenschat goed is. Met een score tussen de 40 en 48 is de woordenschatbeheersing voldoende, terwijl een score van 35 tot 39 het predikaat 'zwak' oplevert. Onder het aantal van 35 is de totaalscore van de leerling te laag en wordt dan ook het oordeel 'zeer zwak' gegeven. Als de score van een leerling aangeeft dat zijn woordenschat voldoende is, dan wil dat niet per definitie zeggen dat een leerling voldoende kennis heeft van alle categorieën woorden. Het is mogelijk dat een leerling die 48 antwoorden goed heeft, 8 fouten heeft gemaakt binnen een of twee categorieën woorden. In dat geval is er toch reden om de leerling extra hulp te bieden en met hem te werken aan uitbreiding van zijn kennis van de categorie woorden die hij nog onvoldoende kent.

De GeSiWo in de praktijk

Op veel scholen voor voortgezet onderwijs staat taalbeleid hoog op de agenda. Men is zich ervan bewust dat er leerlingen aan het onderwijs

GeSiWo vooral geschikt voor vmbo.

deelnemen die onvoldoende schools taalvaardig zijn om het onderwijs succesvol te doorlopen. Op het Stedelijk College Eindhoven probeert men hier iets aan te doen door in het eerste leerjaar alle leerlingen studiehulp aan te bieden. In blokken van zes weken krijgen leerlingen die dat nodig hebben, extra spelling-, lees- en woordenschatonderwijs om zo eventuele hiaten vroegtijdig weg te werken. Leerlingen die ondanks de studiehulp uitvallen, komen in aanmerking voor hulp in de vorm van remedial teaching. Ten behoeve van de studiehulp op het gebied van woordenschat is in het schooljaar 2001-2002 de GeSiWo ingezet om te bepalen welke leerlingen in aanmerking komen voor studiehulp op het gebied van woordenschat en om keuzes te kunnen maken met betrekking tot de inrichting van die studiehulpuren.

Verder was het de bedoeling de scores op de GeSiWo te gebruiken als instrument in de Internationale Schakelklassen om te bepalen of de woordenschat van de leerlingen die gaan uitstromen voldoende is om zonder al te veel problemen deel te nemen aan de vorm van voortgezet onderwijs die past bij hun cognitieve capaciteiten. Met de toetsgegevens van de leerlingen in andere afdelingen kan bovendien bekeken worden met welk profiel de leerling in kan stromen om een zelfde start te hebben in de brugklas als de leerlingen die via de reguliere weg in de brugklas zijn ingestroomd.

Om dit te onderzoeken is de GeSiWo afgenomen bij alle brugklasleerlingen, van vmbo tot havo/vwo. Om ervoor te zorgen dat de toetsresultaten vergelijkbaar zijn, is de toets binnen alle afdelingen van het Stedelijk College Eindhoven in de maand november afgenomen. De leerlingen hadden dus allemaal 63 onderwijsmaanden (geteld vanaf groep 2) achter de rug toen zij de toets maakten. Vanwege de populatie van de school waren de aantallen leerlingen in de leerwegen niet gelijk. In totaal hebben 127 leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg, 100 leerlingen van de kaderberoepsgerichte leerweg en 21 leerlingen van de theoretische leerweg de toets gemaakt. De brugklassen havo/vwo telden gezamenlijk 156 leerlingen.

Basisberoepsgerichte leerweg

Het afnemen van de GeSiWo bij de leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg nam tussen

de 7 en 30 minuten in beslag. Gemiddeld bleek een afnametijd van 16 minuten voor deze leerlingen genoeg om antwoord te geven op de 56 vragen van de toets.

Van de 127 leerlingen behaalt 11 procent van de leerlingen een score tussen de 35 en 39 en is dus zwak in woordenschatbeheersing. Bijna 3 procent van de leerlingen heeft een zo lage score dat hun woordenschatbeheersing zeer zwak te noemen is. Er is echter ook ruim 9 procent van de leerlingen in deze leerweg dat tussen de 49 en 56 scoort en dus over een goede woordenschat beschikt. Van de 127 scoort het merendeel 'voldoende', wat neerkomt op een percentage van 77 procent van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg.

Als we kijken naar het profiel van de leerlingen met de score 'voldoende', dan blijkt de conclusie dat een voldoende woordenschat betekent dat de leerling geen hulp nodig heeft, iets te voorbarig. In de groep leerlingen die voldoende scoorden, zijn er zeven die op een van de categorieën woorden een zeer lage score van 3 of minder behalen. Bij vier leerlingen betreft het gebrekkige kennis van specifieke schooltaalwoorden, waarvan er in totaal 8 in de toets voorkwamen. Eén leerling valt uit op kennis van instructiewoorden. Ook over deze soort woorden werden in de toets 8 vragen gesteld.

Zorgelijk is echter dat er ook twee leerlingen met een voldoende totaalscore zijn die van de 7 hoogfrequente woorden uit de toets er respectievelijk maar 1 en 3 goed hadden. De woorden in de andere categorieën bleken door hen wel voldoende beheerst te worden. Gebrekkige kennis van hoogfrequente woorden kan een struikelblok zijn bij het volgen van het onderwijs, ook al heeft de leerling voldoende kennis van de andere categorieën woorden. Hoogfrequente woorden als *altijd* of *achteraf* worden immers ook in schoolse contexten gebruikt. Als de leerling dit soort woorden niet juist interpreteert in een alledaagse context, dan zal het begrijpen van deze woorden in een schoolse context ook tot verwarring leiden.

Verder blijken 8 van de 16 leerlingen die 'zeer zwak' scores, drie of meer fouten te maken in de vragen naar hoogfrequente woorden. Deze groep bestaat uit 4 autochtone en 12 allochtone leerlingen. Drie van hen beantwoorden alle 8 vragen over specifieke alledaagse woorden goed, maar maken veel fouten in de vragen over

signaalwoorden en algemene schooltaalwoorden. Hulp aan deze groep zal moeten bestaan uit steunlessen waarin niet alleen wordt gewerkt aan specifieke, schoolse taalvaardigheid, maar ook aan het verhogen van de algemene woordenschat van de leerlingen.

Kaderberoepsgerichte leerweg

De leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg hebben iets meer tijd nodig om de GeSiWo te maken. Gemiddeld doen zij er 17 minuten over om alle vragen te beantwoorden, maar er zijn ook leerlingen in deze leerweg die 35 minuten voor de toets nodig hadden.

Van de 100 leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg blijken er 38 'goed' te scoren. De grootste groep leerlingen scoort net als in de basisberoepsgerichte leerweg 'voldoende' op de toets. Bij de kaderberoepsgerichte leerweg gaat het om ruim 58 procent van de leerlingen, terwijl het in de basisberoepsgerichte leerweg ging om 77 procent van de leerlingen. Het percentage leerlingen dat 'zwak' scoort is echter aanzienlijk kleiner dan in de basisberoepsgerichte leerweg: 4 procent van de leerlingen behaalt deze score. Geen van de leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg heeft de score 'zeer zwak' behaald.

Een onderzoek van de scores op de verschillende categorieën woorden toont dat de leerlingen die 'zwak' scoren in alle categorieën vragen een paar fouten maken. Het gaat hier om drie allochtone en één autochtone leerling. Dit betekent dat de leerlingen in de vragen over woorden in de categorie 'hoogfrequent' ook fouten maken, net als in de vragen over bijvoorbeeld 'vakspecifieke schooltaalwoorden' of 'algemene schooltaalwoorden'.

De groep leerlingen die een totaalscore tussen de 40 en 48 heeft behaald en dus 'voldoende' scoorde, blijkt ook ongeveer evenveel fouten te maken in vragen in de verschillende categorieën. Een aantal leerlingen heeft echter iets meer problemen met woorden in de categorieën algemene schooltaalwoorden en specifieke schooltaalwoorden, waarbij het aantal fouten in de categorie specifieke schooltaalwoorden hoger is naarmate de totaalscore van de leerling dichter ligt bij 40 dan bij 48.

Hoogfrequente woorden

Ook bij de leerlingen in de kaderberoeps-

gerichte leerweg springen de fouten op de categorie 'hoogfrequente woorden' in het oog. Van deze leerlingen mag verwacht worden dat zij dit type woorden kennen. Het gaat immers om woorden die behoren tot de basiswoordenschat, die leerlingen dus in alledaagse en in schoolse contexten tegenkomen. Het zijn ook niet alleen allochtone leerlingen die deze fouten maken. Drie allochtone leerlingen en 6 autochtone leerlingen die 'voldoende' scoorden op de toets maken 4 van de 7 vragen over hoogfrequente woorden fout. Het gaat hier om 9 van de 100 leerlingen. Er zijn echter slechts 18 van de 100 leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg die alle vragen naar hoogfrequente woorden foutloos kunnen beantwoorden. Vijftien van deze leerlingen hadden een totaalscore die het predikaat 'goed' opleverde. De andere 3 scoorden 'voldoende' op de toets in zijn geheel.

Algemene schooltaalwoorden

Het aantal fouten in de categorie 'hoogfrequente woorden' valt des te meer op als we dit vergelijken met het aantal leerlingen dat de 9 toetsvragen naar 'algemene schooltaalwoorden' goed beantwoordde. Slechte beheersing van deze categorie kan problemen opleveren, omdat het gaat om woorden die leerlingen in alle schoolvakken tegenkomen.

Van de 100 leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg zijn er 20 leerlingen die geen enkele fout maken in de vragen naar algemene schooltaalwoorden. Van die 20 leerlingen zijn er overigens wel 17 die een totaalscore 'goed' hebben behaald en 3 leerlingen die de toets 'voldoende' hebben gemaakt. De totaalscore 'goed' blijkt dus samen te gaan met een goede beheersing van algemene schooltaalwoorden. Dit betekent echter niet dat geconcludeerd mag worden dat deze leerlingen dus geen enkel probleem hebben met woordenschat. Van de leerlingen die geen fouten maken in de algemene schooltaalwoorden, zijn er slechts 6 die ook alle vragen naar hoogfrequente woorden foutloos hebben beantwoord.

Theoretische leerweg en havo/vwo

Van de leerlingen van de theoretische leerweg en de havo/vwo-afdeling blijken er weinig moeite te hebben met het beantwoorden van de vragen van de GeSiWo. De havo/vwo-leerlingen maken de toets in gemiddeld 11

minuten. Van deze groep heeft ruim 35 procent een score tussen de 40 en 48 of hoger behaald en dus een voldoende woordenschatbeheersing. Iets minder dan 64 procent van de havo/vwo leerlingen heeft een goede woordenschatbeheersing. Er is slechts 1 leerling die met een score van 31 een 'zeer zwakke' woordenschatbeheersing heeft. Het aantal leerlingen in de theoretische leerweg is klein. Het gaat dan ook om 1 klas van 21 leerlingen, waarvan er 11 een score 'goed' en 9 een 'voldoende' score behalen. Eén leerling in deze klas heeft een score van 38, wat een zwakke woordenschatbeheersing betekent. De leerlingen hadden 12 minuten nodig om alle vragen te beantwoorden.

De leerlingen van de theoretische leerweg en de havo/vwo-afdeling maken over het algemeen één of twee fouten in de vragen over de categorieën algemene schooltaalwoorden, specifieke alledaagse woorden, taalu nuances en signaalwoorden. Slechts 15 leerlingen maken 3 of meer fouten in de vragen over woorden van de categorie 'specifieke schooltaalwoorden', 'instructiewoorden' en 'hoogfrequente woorden'. Bij de eerste twee categorieën gaat het om woorden die behoren tot de schoolse woordenschat. Dat de leerlingen deze woordsoorten minder goed beheersen is begrijpelijk, omdat het om woorden gaat die de leerlingen nog aan het verwerven zijn. De hiaten in de kennis van specifieke schooltaalwoorden en instructiewoorden kunnen verholpen worden door met de leerlingen gericht te werken aan de uitbreiding van hun schoolse woordenschat. Van de 15 leerlingen zijn er echter 7 die 3 foute antwoorden geven op vragen naar de betekenis van hoogfrequente woorden. Deze leerlingen hebben echter wel alle 7 een totaalscore die als 'voldoende' geïnterpreteerd wordt.

Zwak of slordig

Bij alle groepen die de GeSiWo hebben gemaakt, blijkt een aantal leerlingen laag te scoren op de vragen naar hoogfrequente woorden. Dit is een opvallend gegeven, omdat juist deze categorie woorden bekend verondersteld wordt. In het onderwijs wordt er dan ook geen aandacht meer aan besteed. Het is de vraag of de leerlingen die slecht scoren op vragen naar hoogfrequente woorden ook inderdaad niet weten wat deze woorden betekenen. In het geval van allochtone leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg kan geredeneerd

worden dat zij het Nederlands mogelijk alleen in een schoolse context gebruiken en daardoor een woordenschat hebben opgebouwd die woorden bevat die voornamelijk op school gebruikt worden. Een andere mogelijke verklaring is dat de leerlingen zich onvoldoende hebben geconcentreerd op de vragen en antwoorden waarin deze hoogfrequente woorden verwerkt waren, omdat ze bij het zien van de vraag voor zichzelf de conclusie trokken dat het ging om een makkelijk woord en daardoor te weinig aandacht besteedden aan het lezen van de alternatieven. Zij hebben dan min of meer 'per ongeluk' het verkeerde antwoord gekozen.

Om erachter te komen wat de oorzaak is van een lage score op toetsvragen over hoogfrequente woorden kan een diagnostisch gesprek met de leerling gevoerd worden. Door met de leerling te praten over een woord kan onderzocht worden in welke mate de leerling de betekenis van het woord kent. Wanneer dan blijkt dat er sprake is van een slechte beheersing van deze basiswoordenschat, zal met de leerling gewerkt moeten worden aan woordenschatuitbreiding, waarbij ook aandacht kan worden besteed aan de uitbreiding van de kennis van andere soorten woorden.

Conclusie

De GeSiWo blijkt met name voor leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg een goed instrument te zijn om leerlingen met een zwakke of zeer zwakke woordenschatbeheersing op te sporen. Doordat de GeSiWo het mogelijk maakt de woordkennis van leerlingen gedifferentieerd in kaart te brengen, is het ook nuttig om deze toets door leerlingen van de theoretische leerweg en het havo/vwo te laten maken.

Hoewel leerlingen in de theoretische leerweg en havo/vwo-leerlingen de toets bijna allemaal een score van 40 of meer behalen, wil dat niet zeggen dat hun woordenschat voldoende is om het onderwijs zonder problemen te doorlopen. Een gebrekkige beheersing van een bepaald soort woorden kan problemen opleveren, die zich niet per se beperken tot één schoolvak. Naarmate het niveau van de leerlingen hoger is, zal het verhelpen van hiaten in de woordkennis minder tijd en inspanning van de docent vragen. Het is echter wel nodig om aan de problemen te werken. Door de resultaten op de GeSiWo te

analyseren kan gerichte hulp worden gegeven. In de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg geven de scores van de huidige populatie aanleiding om te pleiten voor taalbeleid. Alle docenten besteden dan tijdens hun lessen aandacht aan algemene en vakspecifieke schooltaalwoorden en stimuleren de ontwikkeling van schoolse taalvaardigheid door leerlingen te leren omgaan met instructie- en signaalwoorden. Het samen lezen van schoolboekteksten en het leren interpreteren van toetsvragen is hierbij van belang. De leerlingen leren dan welke handelingen van hen verwacht worden als in een opdracht of vraag bepaalde instructiewoorden zijn gebruikt.

De lage scores op vragen over hoog frequente woorden tonen vooralsnog aan dat men er niet vanuit mag gaan dat alledaagse woorden bij leerlingen bekend zijn. Als docenten zich ervan bewust zijn dat bij veel leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg ook het begrip van hoogfrequente woorden nog onvoldoende gevuld is, kunnen zij in hun onderwijs aandacht

aan deze woorden besteden en met de leerlingen werken aan een brede ontwikkeling van woordkennis.

Auteursgegevens

Drs. Corinne Sebrechts studeerde letteren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en specialiseerde zich in het onderwijs Nederlands als tweede taal. Zij is verbonden aan het Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg van Fontys Hogescholen te Tilburg. Zij is werkzaam geweest als taalcoördinator op het Stedelijk College Eindhoven en heeft als remedial teacher les gegeven aan tweede-taalleerders.

Literatuur

Hazes, R., *De GeSiWo, de gedifferentieerde Signaaltoets Woordenschat*. Utrecht, Fontys VMBO-team, 2001.

Hacquebord, H., *Woordenschattoets voor de brugklas*. Utrecht, APS, 1998.

Aarnoutse, C., *Woordenschattoets*. Lisse, Swets & Zeitlinger Publishers, 1993.

Dit artikel is reeds eerder gepubliceerd in *Remediaal* nummer 5, april 2002.